

Tamara Ivanović

PROTOKOLI SIONSKIH MUDRACA: AKTIVNI GENERATOR ANTISEMITIZMA, POLITIČKOG EKSTREMIZMA I TEORIJE ZAVERE

Apstrakt: Ovaj rad se bavi fenomenom *Protokola sionskih mudraca*, najznačajnijeg i najuticajnijeg antisemitskog spisa u istoriji, kao i njegovom recepcijom u srpskom društvu od pojave prvog prevoda na srpsko-hrvatski jezik do današnjih dana. U radu su analizirana i komparativno sagledana sva izdanja ovog pamfleta objavljena na srpskom jeziku, sa posebnim osvrtom na predgovor, komentare priređivača kao i istorijski kontekst objavljivanja i uticaj na širenje antisemitizma.

Ključne reči: Protokoli sionskih mudraca, Jevreji, antisemitizam, teorije zavere, falsifikat

Uvod

Protokoli sionskih mudraca mogu se svrstati u red najčuvenijih i najuticajnijih knjiga koje su u istoriji do sada najveći broj puta zloupotrebljivane. Gotovo svaka današnja asocijacija na jevrejsku zaveru sadrži stavove objavljenе u ovom pamfletu. U svom modernom obliku ovaj mit se može pratiti od Francuske revolucije i čini se da se isti mit samo povremeno primirivao i nestajao, da bi se ponovo pojavljivao i prilagođavao vremenskom trenutku i istorijskom kontekstu. Iako je po izlasku iz štampe autentičnost *Protokola sionskih mudraca* osporena, kao i istinitost iznetih tvrdnji, do danas, više od sto godina od njihovih objavljivanja, na njih su se pozivale razne antisemitske grupe, organizacije i političke stranke. Do danas je objavljen veliki broj izdanja ove knjige, koja je širom sveta prodana u tiražu koji se broji milionima primeraka.

Popularnost *Protokola* se posebno širila među neprosvećenim svetom, na koji su iznete teze delovale neočekivano efikasno. Iako su bili veoma brojni oni koji su sumnjali u istinitost navoda objavljenih u ovim spisima, s vremena na vreme često se moglo čuti da „iako nije istina ono što piše u njima, liči na istinu“.

Važno je istaći da bez obzira na sve dokaze da su *Protokoli sionskih mudraca* falsifikat oni i dalje opstaju. Iz današnje perspektive, postavlja se pitanje kako je moguće da jedan ovako banalan tekst i dalje zaokuplja pažnju velikog broja čitalaca, i kako je moguće da je

toliki deo antisemitske propagande koja je bila usmerena na imaginarnu grupu nemilosrdnih „mudraca“, sa tajanstvenim moćima stigla čak i do Španije, i postigla veliku popularnost, iako tamo već vekovima nije bilo Jevreja? Odgovore na ova pitanja je jedino moguće potražiti lociranjem teksta u vremenskim okvirima u kojima je nastao – krajem 19. i početkom 20.veka na prostoru Evrope, u kojoj će baš tada eksplodirati snažne nacionalne borbe koje su proizvele geopolitičke promene, svetske ratove i Holokaust. To je takođe bilo i doba tzv. intelektualne mržnje, odnosno „naučnog rasizma“. Naučnici, političari i društveni aktivisti su se bavili pitanjima rasa, i razlikama među njima, koje su se posebno izoštrile nakon primena Darwinovih teorija o postanku i razvitku vrsta na ljudsko društvo.¹Socijal-darvinistička razmatranja bila su deo jednog šireg konteksta uspona sekularizma u Evropi. Ironično, isti period u kojem je viđen i pad uticaja velikih religija podstakao je i delirično verovanje u zavere o jevrejskom svetu.²

Poreklo i nastanak *Protokola sionskih mudraca*

Prema *Protokolima*, odnosno navodnim zapisima tajnih sastanaka lidera tajne jevrejske svetske organizacije, sionske vođe navodno su razradile jedan složen plan osvajanja sveta i uništenja Hrišćanstva. Pod ovom zajedničkom tezom koja je trebala da predstavlja uvod u naknadno iznošenje detaljnijih optužbi na račun jevrejske zajednice širom sveta, jedna za drugom uobličavane su nove teorije zavera. Jevreji su zajedno sa masonima optuživani da žele da unište evropske narode, da svojim kapitalom i vlašću nad medijima žele da zavladaju svetom.

Teorije o nastanku *Protokola* pune su kontradiktornosti koliko i sam tekst ovog spisa. Pre zvaničkog objavljivanja *Protokola*, već je postojao niz drugih pamfleta o mitovima o judeo-masonske zavere, sa velikim uticajem u Rusiji, Španiji, Francuskoj i Nemačkoj. *Protokoli* su prvi put štampani 1903. godine u ruskom listu *Znamjau* izdanju antisemite Pavolakija Aleksandroviča Kruševana, pa potom naknadno 1905. godine kao dvanaesto poglavlje knjige ruskog pravnika i pisca religioznih pamfleta Sergeja Aleksandroviča Nilusa,

---

¹ Charles B. Strozier, *The Apocalyptic Other. On Paranoia and Violence* u *The Paranoid Apocalypse, A Hundred-Year Retrospective on Protocols of the Elders of Zion*, urednici Richard Landes i Steven Katz, New York and London, 2012, str. 34.

² Paul Zawadzki, “Jewish World Conspiracy” and the Question of Secular Religions. An Interpretative Perspective u *The Paranoid Apocalypse, A Hundred-Year Retrospective on Protocols of the Elders of Zion*, urednici Richard Landes i Steven Katz, New York and London, 2012, str. 101.

pod nazivom *Veliko u malom*.³ Nilus je tvrdio da su *Protokoli* autentični i da potiču sa prvog Cionističkog kongresa održanog od 29. do 31. avgusta 1897. u švajcarskom gradu Bazelu. Na primedbe daje taj Kongres bio otvoren za javnost i za ne-Jevreje, Nilus je promenio iskaz, navodeći potom da je rukopis potekao sa tajnih sastanaka Jevreja održanih 1902. i 1903. godine, da bi na kraju u poslednjoj verziji svoje teze izjavio da je tekst *Protokola* dobio 1901. godine.⁴

Najveći deo teksta *Protokola* predstavlja plagijat teksta iz 1864. godine, pod nazivom „Razgovor između Makijavelija i Monteskeja na onom svetu“, francuskog satiričara i pisca Morisa Žolija (Maurice Joly). Tekst je u originalu bio usmeren protiv tadašnje politike Napoleona III, francuskog vladara. U tekstu je Makijaveli branilac i zastupnik politike Napoleona III, dok je Monteskeje zastupnik liberalnih ideja. Poglavlja *Protokola* od broja 1 do 19 prate Žolijev „Dijalog“. Zanimljivo je da ovo delo nije antisemitskog karaktera i da u njemu nema ni pomena Jevreja, ali je ipak iskorišćeno za sastavljanje *Protokola*.⁵

Posle niza pritužbi na Jevreje zbog navodno sve većeg uticaja na javni i politički život u Pruskoj, kao i insinucija vezanih za jevrejsko-masonsku pozadinu Francuske revolucije, nekoliko godina kasnije pojavio se u Nemačkoj spis čiji će delovi takođe postati deo integralnog teksta *Protokola sionskih mudraca*. Naime, jedan deo teksta *Protokola* preuzet je iz romana „Bijaric“ autora Hermana Gedšea, prvobitno objavljenog 1868. godine⁶. Roman je nastao pod direktnim uticajem Žolijevog spisa „Razgovori“, a u njemu se takođe mogu uočiti uticaji romana Aleksandra Dime Oca „Đuzepe Balzamo“. Gedše je bio zaposlen kao niži činovnik u pruskoj pošti, odakle je otpušten 1848. godine, pošto je otkriveno da je falsifikovao dokumenta kojima je nameravao da dokaže da je tadašnji kandidat na izborima

---

³ Stephen Eric Bronner, *A rumor about the Jews. Reflection on antisemitism and the Protocols of the learned elders of Zion*, New York, 2000, 76; Michael Hagemester, „The Antichrist as an Imminent Political Possibility“. Sergei Nilus and the Apocalyptic Reading of The Protocols of the Elders of Zion, u *The Paranoid Apocalypse, A Hundred-Year Retrospective on Protocols of the Elders of Zion*, urednici Richard Landes i Steven Katz, New York and London, 2012, str. 79–80; Paul Zawadzki, „Jewish World Conspiracy“ and the Question of Secular Religions. An Interpretative Perspective, u *The Paranoid Apocalypse, A Hundred-Year Retrospective on Protocols of the Elders of Zion*, str. 108; Jugoslovenski književnik Danilo Kiš u svojoj priči *Knjiga kraljeva i budala* Nilusa naziva jednostavno „Otac Sergej“, koji „izgubivši posede, hodočasti po manastirima, paleći duge žute voštanice za upokoj grešnih duša i udara čelom o hladni kamen monaških ćelija“ (Danilo Kiš, *Enciklopedija mrtvih – Knjiga kraljeva i budala*, Beograd 2017, str. 113)

⁴ Mladen Schwartz, *Novi Protokoli sionskih mudraca za XXI stoljeće ili kako uništiti svijet*, Zagreb 2004, str. 16; Stephen Eric Bronner, *nav. delo*, 71.

⁵ Stephen Eric Bronner, *nav. delo*, 88; Jeffrey Mehlman, Protocols of the Elders of Zion. Thoughts on the French Connection, u *The Paranoid Apocalypse, A Hundred-Year Retrospective on Protocols of the Elders of Zion*, urednici Richard Landes i Steven Katz, New York and London, 2012, str. 92.

⁶ Herman Otmar Fridrih Gedše, (1815–1878), urednik pruskih ultrakonzervativnih „Novina krsta“ između 1855. i 1880. godine objavio je 35 dela „istorijsko-političkih romana iz sadašnjosti“, najčešće pod pseudonimom „ser Džon Retklif“. Svojim romanima pokušao je da čitaocima nametne antiprosvetiteljska i antiliberalna uverenja. (Wolfgang Benc, *Protokoli sionskih mudraca, Legenda o Jevrejskoj svetskoj zaveri*, Beograd 2009, str. 41–42).

vođa demokrata Benedik Valdek nameravao da sruši ustav i ubije kralja. Ubrzo je bilo dokazano da ne samo da se radilo o falsifikatu već da je i sam Gedše znao da su pisma falsifikat. Nakon toga on se pridružio redakciji lista *Neue Preussische Zeitung*, koji su podržavali konzervativni zemljoposjednici; tada započinje pisanje romana „Bijaric“, u kome je jedno poglavlje nosilo naslov „Na jevrejskom groblju u Pragu“, i ono je objavljeno kasnije u vidu pamfleta 1872. godine u Sankt Peterburgu.⁷ U njemu se govori o tome da se navodno svakih 100 godina na jevrejskom groblju u Pragu sastaje 12 predstavnika jevrejskih plemena –rabini nad grobom jednog starog kabaliste⁸, razgovarajući koliko se postiglo sa ostvarenjem zadatka osvajanja sveta. To je prozni odlomak krajnje romantičarsko-senzacionalne vrste, upotrebljen da se sastavi tekst *Protokola* po nalogu carske ruske obaveštajne službe, da bi se sprečile reforme Nikolaja II, koji je uz sebe imao i jednog savetnika Jevrejina, pa se time zaključilo da na taj način Jevreji žele da uspostave novi svetski poredak.

Najveći broj istoričara se do sada složio u tome da je *Protokole* napisao 1890. godine Matvej Golovinski, antisemita, novinar rusko-francuskog porekla, operativac Ochrane, ruske obaveštajne službe. Stvarni razlozi stvaranja jednog ovakvog pamfleta ukazuju na to da su *Protokoli* napisani kako bi carska Rusija, odnosno najviši vrhovi vlasti, preusmerili gnev stanovništva na nekog „stranog“ i snažnim predstavama antisemitizma prikrivali neuspehe i nesposobnost sopstvene politike.

Nakon Ruske revolucije, *Protokoli* su ubrzo dospeli i na evropski kontinent i postali veoma privlačno štivo. Dvadesetih godina u Parizu je objavljeno izdanje u četiri sveske u kojima su *Protokoli* predstavljali šemu globalne jevrejsko-masonske konspiracije u savezu sa liberalima, radikalima i raznim finansijerima.

U Nemačkoj su se prve verzije *Protokola* pojavile dvadesetih godina 20. veka. U knjizi pod naslovom *Die Geheimnisse der weisen von Zion* (Tajne sionskih mudraca), koja je ubrzo postala bestseler, bili su objavljeni sadržaji navodnih tajnih razgovora sa Kongresu u Bazelu. Izdavač je bila ista organizacija *Auf Vorposten-Verband gegen Ueberhebung des Judentums* (Udruženje protiv drskosti Jevreja), a koja je osnovana radi „prosvećivanja duhovne, socijalne i ekonomske elite ovog naroda“.⁹ Ova verzija *Protokola* je do 1939.

---

⁷Норман Коn, *Позив на геноцид. Мит о светској завери Јеврејаи Протоколи сионских мудраца*, Лондон, стр. 31–32.

⁸Kabala (hebr. – „Predavanje“, „tradicija“, „primiti“, „prihvati“) mistična je struja i filozofski sistem u judaizmu.

⁹Норман Коn, *nav.delo*, 134–136.

godine u Nemačkoj imala brojna reizdanja.¹⁰ Ditrih Ekard, nemački dramatičar, novinar i politički aktivista i aktivni antisemita, bio je uveren da su Jevreji bili uključeni u zaveru preuzimanja svetske vlasti, i da je to posledično dovelo do istorijskog preokreta („that, consequently, a great world turning point had arrived“).¹¹ Uzevši u obzir da su *Protokoli* objavljeni u Rusiji, postavlja se pitanje kako to da Protokoli nisu objavljeni na nemačkom jeziku, ako već predstavljaju deo stenografskih beleški sa Cionističkog kongresa u Bazelu, na kom je službeni jezik morao biti nemački. Kasnije je, što je već pomenuto, kao priznata teorija uzeto da su to ipak beleške sa navodnih tajnih sastanaka. Sumirajući sve nejasnoće, Broner je izveo jednu zanimljivu tautologiju koja je zapravo objasnila da „sitnice“ kao što su informacije o tome gde su napisani, ko ih je sastavio i kada, nisu toliko važne – antisemitima je to bilo nebitno jer „*Protokoli* su autentični jer su Jevreji zli, a Jevreji su zli zbog toga što to piše u pamfletu“. ¹²Staljin je u svojim poznim godinama osmislio novu verziju mita o zaveri, u kojoj su Jevreji okarakterisani kao agenti imperijalističke zavere usmerene na razaranje Sovjetskog Saveza i ubijanje državnih vođa.¹³

Alfred Rozenberg, nacistički ideolog i Hitlerov bliski saradnik, među prvima se od vodećih nacista upoznao sa *Protokolima* i skrenuo pažnju Hitleru na njih. Oni su za vreme nacističke vlasti u Nemačkoj bili obavezna literatura i često su se u nacističkim pamfletima mogli videti i određeni delovi teksta *Protokola*.¹⁴ Adolf Hitler je tvrdio da iza neprijateljske sovjetske zvezde stoji Davidova zvezda, predstavljajući tako navodnu dominaciju Jevreja u svetu. Zvezda zlatne boje označava Jevreje koji su bogati zlatom, čekić prestavlja simbol slobodnih zidara, a srp nagoveštaj velikog terora. Jevrejsko bankarstvo u kombinaciji sa boljševičkom revolucijom i pomoći slobodnih zidara, odnosno masona u Nemačkoj, pokušaćeda osvoji svet i zbog toga će on morati da se obračuna sa njima, kako bi spasao nemačku naciju.¹⁵ *Protokoli* su se prodavali vrlo dobro, i za razliku od *Majn Kampfa*, nisu samo kupovani, već su i čitani. Propisani su kao jedan od temeljnih priručnika u školama.¹⁶

Nakon Hitlerovog dolaska na vlast u Nemačkoj *Protokole* su propagirali i distribuirali širom sveta nemačka nacistička udruženja i simpatizeri. Kao odgovor na ovu provokaciju, u

---

¹⁰ David Redles, The Turning Point. The Protocols of the Elders of Zion and the Eschatological War between Aryans and Jews, u *The Paranoid Apocalypse, A Hundred-Year Retrospective on Protocols of the Elders of Zion*, urednici Richard Landes i Steven Katz, New York and London, 2012, str. 114.

¹¹Isto, 116.

¹² Stephen Eric Bronner, *nav.delo*, 120.

¹³Норман Кош, *nav.delo*, 10–11.

¹⁴ Wolfgang Benc *nav.delo*, 7.

¹⁵ David Redles, *nav.delo*, 118.

¹⁶Норман Кош, *nav.delo*, 208.

Švajcarskoj je povedena kampanja protiv nacističke organizacije unutar zemlje i pojedinih nacista. Optužba je podignuta zbog, kako je navođeno, propagiranja i deljenja neprikladne literature, povedena je i sudska parnica krajem 1934. i početkom 1935. godine, koja se pretvorila u snažnu kampanju istraživanja autentičnosti *Protokola*. Ovaj proces, koji su vodile jevrejske organizacije Evrope i SAD, privukao je ogromnu pažnju i bio praćen od strane velikog broja novinara.¹⁷Kako je taj rad bio veoma širok i obuhvatao je veliki broj političara, pisaca, novinara, izmišljena je nova teorija zavere prema kojoj su svi oni, po rečima Olega Platonova¹⁸, navodno jednoglasno optužili rusku policiju za pisanje ovih tekstova ocenjenih kao falsifikat. Tada su pokrenute i mnoge optužbe protiv „nedužnika“, lažna svedočanstva, kampanje za diskreditovanje *Protokola*, a po rečima Platonova, ne hajući za organizovanjem hajki zastrašivanja.¹⁹

U Francuskoj su poznati pisci kao što su Pjer Drije la Roš, Robert Brazijak i Luj-Ferdinand Selin koristili *Protokole* kako bi na neki način opravdali kolaboracističku saradnju sa nacistima.²⁰Na Vatikanskom koncilu su vođene debate o tome kakav stav treba zauzeti prema Jevrejima, što je podstaklo lavinu antisemitskih istupa u Španiji, uključujući i novi tiraž luksuznog izdanja *Protokola*.²¹

Ubrzo su se tekstovi *Protokola* pojavili širom sveta, i često su prevedeni na desetine jezika. Pomno su čitani i u Velikoj Britaniji i u SAD gde se za izdavanje pobrinuo Henri Ford, koji je službi antisemitske propagande stavio na raspolaganje svoje finansijske i izdavačke resurse. Pod njegovim imenom se pojavila knjiga *Internacionalni Jevrejin*, a nastala je iz serije članaka štampanih u novinama *Dearborn Independent* (takođe u njegovom vlasništvu), u kojima je komentarisao delove *Protokola* kao dokaz jevrejskog plana. Pod javnim pritiskom 1927. godine on se na neki način distancirao od ovih objava i kasnije se izvinjavao zbog tvrdnje da su *Protokoli* autentični, ali je uprkos tome već duže vreme knjiga bila svima dostupna.²²U Britaniji se nekoliko godina pre pojave *Protokola* živo raspravljalo o jevrejskoj svetskoj zaveri. Kampanja je kulminirala objavljivanjem anonimnog engleskog prevoda *Protokola* pod naslovom *Jevrejska opasnost* početkom 1920. godine.²³*Protokoli* su

---

¹⁷Isto, 74.

¹⁸Oleg Anatolijevič Platonov je ruski ekonomista, zastupnik ultradesničarskih shvatanja i poricatelj Holokausta.

¹⁹Više o ovome u Oleg Platonov, *Zagonetka sionskih protokola. Protokoli sionskih mudraca*, Beograd 2002, str. 63–69

²⁰Stephen Eric Bronner, *nav.delo*, 116.

²¹Норман КоH, *nav.delo*, 10–11.

²²Volfgang Benc, *nav.delo*, 102; Itamar Marcus i Barbara Crook, The Protocols of the Elders of Zion : An Authentic Document in Palestinian Authority Ideology u *The Paranoid Apocalypse, A Hundred-Year Retrospective on Protocols of the Elders of Zion*, urednici Richard Landes i Steven Katz, New York and London, 2012, str. 152.

²³Норман КоH, *nav.delo*, 154.

primljeni kao „veliki dokaz o međunarodnoj zaveri protiv religije, nacionalnosti, legitimne vlasti i svojine“.²⁴ U Sjedinjenim Američkim Državama *Protokoli* su uživali ograničenu ali trajnu popularnost. Prvi rukopis donela je grupa ruskih desničara sa namerom da utiču na vladu. Za SAD antisemitska propaganda koja se brzo širila bila je novina, ali se snažno usadila u društvo. U Španiji je posle velikog progona 1492. godine ostao mali broj Jevreja, ali ubeđeni nacionalisti su iskoristili građanski rat da ga predstave kao borbu protiv judeomasonerije. Njihovi listovi su nosili naslove „Naš rat je rat protiv judaizma“ i propagirali mišljenje o zaveri i moći.²⁵

General Fransisko Franko koristio je *Protokole* kako bi opravdao pobunu protiv postojeće Republike koja bi spasila „pravu Španiju“ od anarhista, ateista, komunista i „judeomasonske zavere“. Neke verzije i interpretacije pamfleta bile su odvratnije od drugih, ali sve verzije su iznele isto mišljenje u vezi sa navodnim jevrejskim planovima za osvajanje sveta.²⁶

U Poljskoj je aktivnost jednog čuvenog opata u velikoj meri doprinela popularnosti *Protokola* između dva svetska rata. U nekim crkvama u Varšavi su se do pre nekoliko godina mogli kupiti primerci *Protokola*. Osim toga, u Poljskoj je postojala snažna borba Romana Dmowskog, vođe nacionalističkog pokreta do 1939. godine, koji je bio duboko uveren u postojanje jevrejske zavere koja je pretila Poljskoj. Tokom godina Staljinovog režima u Poljskoj, činilo se da su *Protokoli* u Poljskoj „nestali“, da bi se ponovo vratili tokom anticionisitčkih kampanja 1967. godine.²⁷

Za vreme Antisemitske i antimasonske izložbe u Beogradu 1941. godine objavljeno je višeantisemitskih knjiga, brošura i pamfleta, a neki od ovih naslova doživeli su reizdanja u godinama nakon raspada Jugoslavije. Do osamdesetih godina prošlog veka, bilo je zabranjeno štampanje *Protokola sionskih mudraca* Jugoslaviji, da bisa raspadom ove države i na talasu populizma u vreme režima Slobodana Miloševića bila štampanja nova izdanja *Protokola*.²⁸

Kao jedno od poslednjih javnih rasprava o autentičnosti Protokola, 1993. godine u okružnom sudu u Moskvi, nakon iznošenja mišljenja više stručnjaka nejevrejskog porekla, sud je doneo presudu da su *Protokoli* falsifikat i da se njihovo štampanje smatra aktom antisemitizma. Ruski istoričar Mihail Lepkin je 1999. godine utvrdio da je autor *Protokola*

---

²⁴ Даглас Рид, *Јудејска завера против Бога и Човека. 2500 година Талмудизма, Ционизма, Комунизма и „Новог“ Светског Поретка*, Београд, 2003. str. 260.

²⁵ Норман Кон, *nav.delo*, 253.

²⁶ Stephen Eric Bronner, *nav.delo*, 18.

²⁷ Paul Zawadzki, *nav.delo*, 109.

²⁸ Ратибор М. Ђурђевић, *Текст, тумачења и објашњења са хришћанског и националистичког гледишта књиге познате као Протоколи сионских мудраца*, Београд, 2005, str. 43.

Matvej Golovinski, ali i da je delo nastalo 1901. godine sa ciljem da ograniči careve modernističke težnje za industrijalizaciju Rusije, kompromitujući bogate Jevreje koji su u ondašnjoj Rusiji imali glavnu političku moć. Kao glavne organizatore Lepkin je na osnovu dokumenata ruskih arhiva, koji su postali dostupni 1992. godine, označio Ivana Golemikina, bivšeg ministra unutrašnjih poslova i Pjotra Rakovskog, šefa tajne policije, kontraobaveštajne službe carske Rusije – Oхранke.²⁹

Pored ovih, postoje i druge teorije o nastanku *Protokola*, ali one najčešće dolaze iz publicističkih krugova sklonih verovanju u različite teorije zavera a neretko i od ekstremista koji su, nažalost često ubeđeni antisemiti i poricatelji Holokausta – da su *Protokoli* nastali iz pera masona³⁰ ili da su delo iluminata³¹.

Lepkin je tvrdio da je agent ove tajne policije Francuz Anri Bint bio angažovan da plati izradu *Protokola*. Autor je nevešto plagirao par teza u kojima je trebalo da bude sugerisano da Jevreji imaju tajnu zaveru protiv sveta, da se u jevrejskim rukama nalazi svetski kapital i moć i da su Jevreji ti koji odlučuju gde i kada će biti objavljen rat i ko će u njemu biti pobednik. Da je tekst falsifikat, kasnije je objavio i Bint, a njegova lična dokumentarna zaostavština je bila i čuvana u Pragu, sve dok je 1946. godine nije preuzeo SSSR.

U Japanu su se *Protokoli sionskih mudraca* prvi put pojavili tridesetih godina 20. veka, međutim ono što su postigli bilo je sasvim suprotno od uticaja ovog spisa u drugim zemljama. Prvi *Protokoli* na japanskom jeziku bili su objavljeni 1924. godine, pod naslovom *Jevrejska opasnost*. Kasnije, tekst *Protokola* bio je objavljivan pod različitim naslovima. Kada su u Japanu bile prihvaćene neke od nacističkih ideja, tvrdnje da su *Protokoli* bili falsifikat, više se nisu mogle čuti. Mnoge nemačke knjige antisemitske sadržine bile su prevedene i distribuirane u Japanu, a tema o navodnoj jevrejskoj zaveri bila je široko prihvaćena. Po završetku Drugog svetskog rata, nije se prestalo sa štampanjem *Protokola* i već pomenutih knjiga. Godine 1986. u milion primeraka prodato je delo pod naslovom *If You Know The Jews, You Will Understand The World, and If You Know The Jews, You Will Understand Japan* („Ako poznaješ Jevreje, razumećeš svet, i ako poznaješ Jevreje, razumećeš Japan“). Autor Masami Uno je tvrdio da se tzv. Jevrejska zavera može smatrati odgovornom za trgovinske sporove između SAD i Japana, kao i za ekonomsku krizu „High Yen“. Iste godine, Mani Jadžima (Manji Yajjima), profesor međunarodne ekonomije, objavio je knjigu

---

²⁹ Stephen Eric Bronner, *nav.delo*, 1.

³⁰ Robin de Rajter tvrdi da neki detalji u tekstu ukazuju da potiču iz arhive Masonske lože *Misraim obreda* – Robin de Rajter, *nav.delo*, 82.

³¹ Isto, 121.

pod naslovom *The Art of Reading Between the Lines of the Jewish Protocols*, dajući modernu interpretaciju *Protokola*, tvrdeći da Jevreji podstiču sukobe između Japana i SAD. Knjiga optužuje Jevreje kao odgovorne za Rusku revoluciju, oba svetska rata, rat u Vijetnamu, naftnu krizu, i trgovinsku krizu Japana.³²

Istovremeno, jedan deo japanskog društva se na izvestan način divio ovom tzv.jevrejskom planu za osvajanje sveta, smatrajući da to predstavlja model kojim se treba rukovoditi. *Protokole* su smatrali veoma dobro sačinjenim i objašnjenim ambicioznim planom. Postojanje antisemitizma u Zemlji izlazećeg sunca je bilo nesporno, tamo su se prodavali milioni primeraka *Protokola* i knjiga slične sadržine, iako u ovoj zemlji praktično nije ni bilo Jevreja. U određenim krugovima japanskog društva, Jevreji su smatrani žrtvenim jarcima i bili su okrivljeni za sve zlo koje postoji. Podjednako pogrešno, delovi japanskog društva koji su verovali u istinitost zavere i bili ubeđeni da Jevreji vladaju svetom, smatrali su *Protokole* nekom vrstom uzora, odnosno primera koji bi trebalo slediti u sopstvenoj geopolitičkoj orijentaciji. U zemlji u kojoj je svega nekoliko ljudi ikad videlo Jevrejina uživo, oni su bili više predmet mržnje ili divljenja, nego što su bili ignorisani.³³

Posle Drugog svetskog rata *Protokoli* su štampani u ogromnim tiražima i u nekim arapskim državama.³⁴ U Palestini je 2004. godine Ministarstvo prosvete odobrilo štampanje udžbenika u kojima stoji da su na Cionističkom kongresu 1897. godine usvojene teze poznate pod nazivom *Protokoli sionskim mudraca* sa ciljem ostvarivanja globalne dominacije.³⁵ Navodnu autentičnost *Protokola* su u Palestini nastavili da potvrđuju akademici, politički lideri, novinari.³⁶ Mit o autentičnosti je korišćen i kao neka vrsta opravdanja za ratove sa državom Izrael³⁷, predstavljajući ubijanje Jevreja kao legitimnu samoodbranu, pa čak i služenje čovečanstvu.³⁸ Tokom ramazanskog posta u oktobru i novembru 2003. godine arapska satelitska mreža Al-Manar, organizacija koju je tada finansijski sponzorisao pokret

---

³² Hadassa Ben-Itto, *The Lie that Wouldn't Die. The Protocols of the Elders of Zion*, London-Portland, 2005, str. 352–253.

³³ Hadassa Ben-Itto, *nav.del.*, 351–352. Jedan od primera koji gotovo da podseća na lošu šalu je poseta japanske delegacije Hebrejskom univerzitetu 1978. godine. Delegacija je u Izraelu provela nekoliko dana. Smatrajući da je to adekvatan poklon kojim bi zahvalili na gostoprimstvu i da na taj način odaju počast jevrejskoj ideji da ovladaju svetom, na kraju posete su darovali bogato ukrašen primerak *Protokola* sionskih mudraca na japanskom jeziku (Richard Landes, *The Melian Dialogue, the Protocols, and the Paranoid Imperative* u *The Paranoid Apocalypse, A Hundred-Year Retrospective on Protocols of the Elders of Zion*, urednici Richard Landes i Steven Katz, New York and London, 2012, str. 27)

³⁴ Mladen Schwartz, *nav.del.*, 22–23.

³⁵ Itamar Marcus and Barbara Crook, *nav.del.*, 152.

³⁶ Isto, 153.

³⁷ Isto, 154.

³⁸ Richard Landes and Steven T. Katz, Introduction. *The Protocols at the Dawn of the 21st Century*, u *The Paranoid Apocalypse, A Hundred-Year Retrospective on Protocols of the Elders of Zion*, urednici Richard Landes i Steven Katz, New York and London, 2012, str. 13.

Hezbollah, emitovala je televizijsku seriju *Al-Šatat* (*Asch-Schatat*, u prevodu Dijaspora) zasnovanu na *Protokolima*, iako producenti serije to negiraju. Serija je snimljena većim delom u Siriji. Sastoji se od 30 epizoda i izaziva i dalje lavinu diskusija zbog niza stereotipa koji podstiču mržnju prema Jevrejima.³⁹

U vreme sukoba Egipta i Izraela egipatski predsednik Gamal Abdel Naser javno je isticao tobožnju autentičnost *Protokola sionskih mudraca*.⁴⁰ Sve većim intezitetom *Protokoli* se u medijima arapskog sveta čitaju, citiraju i tumače „kao dokaz za cionističku svetsku zaveru“. Posebno agresivno, *Protokoli* se propagiraju na „Radio Islamu“.⁴¹

Protivnici i mrzitelji jevrejskog naroda su u *Protokolima* pronalazili najrazličitije sličnosti sa vremenom u kom su živeli, izdvajajući delove teksta koji su „potkrepljivali“ njihove tvrdnje da Jevreji žele da vladaju svetom i da su *Protokoli* samo javna objava toga. „Krivica“ Jevreja se vremenom uvećavala bez slabljenja, a odgovornosti su se nizale jedna za drugom. Potreba da se pronade krivac gotovo bez izuzetka je padala na Jevreje, čak i tamo gde ih nije ni bilo. Pripisivala im se duga lista odgovornosti – da su oni odgovorni za Francusku revoluciju, nastanak liberalizma, socijalizma, komunizma, anarhizma, a sve sa ciljem slabljenja nacionalnih ideja u Evropi i Hrišćanstva. Pripisivana im je moć kontrolisanja cene zlata, visprenost da izazivaju ekonomske krize, vladaju medijima, podstiču verske i plemenske svađe, čak i uništavaju gradove ako se za to ukaže potreba. Kada steknu svetsku moć, zaključivalo se, oni će navodno zahtevati potpunu poslušnost. Neizostavno su uz Jevreje bili pominjani i slobodni zidari, odnosno masoni.⁴²

Sagledavajući suštinu spisa, *Protokoli Sionskih mudraca* nisu ništa drugo nego nastavak već poznatog srednjevekovnog apokaliptičnog scenarija, kopiranje starih elemenata, baš kao što je moderni antisemitizam samo ponovno korišćenje starijih predstava antisemitizma.⁴³ Pjer-Andre Tagijef je bio u pravu kada je rekao da je mit o svetskoj jevrejskoj zaveri savremeni politički mit „proizveden sa materijalima simboličkih sistema

---

³⁹ U jednoj od epizoda prikazuje se egzekucija čoveka koga je sud po Talmudu osudio na smrt jer je oženio ne-Jevrejku, a u jednoj epizodi se prikazuje ritualno ubistvo hrišćanskog dečaka. (Volfgang Benc, *nav.delo*, 140; https://www.youtube.com/watch?v=KHqXt_JNSt8 pristupljeno 8.6.2020) Slična serija pod nazivom *Vitez bez konja* snimljena je godinu dana ranije i emitovana u Egiptu u vreme Ramazana, a kasnije je emitovana i u drugim arapskim državama.

⁴⁰ *Норман Кош*, *nav.delo*, 10–11.

⁴¹ Volfgang Benc, *nav.delo*, 130.

⁴² Džon Krejg Skot, *Vlada u senci: Protokoli sionskih mudraca i zlodela judeo-masona*, priredio Ratibor M. Đurđević, Beograd 2001, str. 69.

⁴³ Johannes Heil, Thomas of Monmouth and the Protocols of the Sages of Narbonne u *The Paranoid Apocalypse, A Hundred-Year Retrospective on Protocols of the Elders of Zion*, urednici Richard Landes i Steven Katz, New York and London, 2012, str. 66.

pozajmljenih od srednjevekovnog antijudaizma i antisatanizma“, uz vidljive dokaze da je moderni fanatizam ništa drugo do prerada elemenata srednjovekovne demonologije.⁴⁴

Istoričar Henri Rolin tvrdio je da ne bi bilo preveliko preterivanje ako bi se reklo da su *Protokoli* sa svojom izmišljenom zaverom pročitani više nego bilo koja druga knjiga posle Biblije.

Karl Šmit, teoretičar državnog prava ustanovio je da „se još nije pojavila jasna misao... koja bi se usprotivila snazi pravih mitskih predstava“. Ideolozi i demagozi su koristili ovo saznanje, nacionalsocijalisti i islamisti su koristili ove legende o jevrejskoj svetskoj zaveri kao dodatni razlog za borbu za istrebljenje Jevreja, odnosno borbu protiv Izraela. Mitovi i fikcija se primenjuju kao elementi ideologije. Uz elemente „razotkrivanja“, „pripisivanja krivice“, nazivanjem „legendom o jevrejskoj nadmoći“, *Protokoli* dobiju karakter opšteg stereotipa i mogućnost da budu primenjeni bilo gde na svetu i u bilo kom istorijskom kontekstu već više od stotinu godina.⁴⁵

Volfgang Benc je objavio interesantan i ujedno zabrinjavajući podatak svog istraživanja o zastupljenosti *Protokola* na internetu, prema kojim je došao do rezultata da se 2006. godine, pri Gugl pretrazi (na nemačkom jeziku), *Protokoli* javljaju kao rezultat oko 50.000 puta. Kada je pretraživanje vršeno za naslov na engleskom jeziku *Protocols of the Elders of Zion* taj broj je bio 323.000, a kod proširenog pretraživanja čak 456.000⁴⁶.

Protokoli sionskih mudraca na prostoru Kraljevine Jugoslavije

U Kraljevini Jugoslaviji antisemitizam je predstavljao marginalnu ali ipak konstantno prisutnu pojavu.⁴⁷ U međuratnom periodu postojalo je organizovano širenje antisemitske literature, među kojom i u tom periodu štampana četiri objavljena izdanja *Protokola sionskih mudraca* na srpskohrvatskom jeziku. Najstarije izdanje koje je do danas očuvano u fondusu Narodne biblioteke u Beogradu jeste knjiga M. Tomić, *Prave osnove ili Protokoli Sionskih Mudraca*, štampane u Splitu i Šibeniku 1929. godine. U Beogradu je 1934. godine objavljen prevod ovog teksta pod nedvosmislenim naslovom *Ko potkopava čovečanstvo*, čiji se priređivač i autor predgovora sakrio pod pseudonimom Patrioticus. U Berlinu se 1936. godine pojavio hrvatski prevod *Protokola* pod naslovom *Jedan važan dokument*, dok je u Beogradu 1939. godine objavljeno i novo izdanje pod nazivom *Protokoli skupova sionskih mudraca*.

⁴⁴ Paul Zawadzki, *nav. delo*, 107.

⁴⁵ Wolfgang Benc, *nav. delo*, 148–151.

⁴⁶ Isto, 121.

⁴⁷ Милан Кољанин, *Јевреји и антисемитизам у Краљевини Југославији 1918–1941*, Београд, 2008.

⁴⁸.Tokom nacističke okupacije Srbije 1941. godine objavljeno je i izdanje *Protokoli sionskih mudraca ili jevrejska zavera* (Beograd, Radni komitet antimasonske izložbe) –ovo izdanje protokola bilo je istovetno izdanju Patriotikusa iz 1934. godine.

Sva pomenuta izdanja sadržala su predgovore čiji je cilj bio da ondašnju jugoslovensku i srpsku javnost upoznaju sa tobožnjim istorijskim značajem *Protokola* i zaverom Jevreja da zavladaju svetom. Kako bi se potvrdila verodostojnost *Protokola*, priređivači su pominjali različite teorije o nastanku ovog spisa i njegovoj autentičnosti, uz isticanje činjenice da iako postoje određene kontradiktornosti vezane za njihovo poreklo postojanje *Protokola* kao stvarnog plana jevrejskih vladara iz senke je neupitno, te da su teze iznete u 27 zapisnika sa sednica neoborive.⁴⁹ Za one koji su u Jugoslaviji publikovali ovaj najznačajniji antisemitski spis „plan Sionskih mudraca nije plod nikakve fantazije već jedna dokazana i osvedočena realnost“, što je dokazivano „neverovatno tačnim i čudnim podudaranjem događaja koji su se odigrali sa planovima, predviđenim u Protokolima“⁵⁰

Važno je istaći da je još 1926. godine, i pre objavljivanja integralnog teksta *Protokola sionskih mudraca* na srpskom jeziku, časopis Bogomoljačkog pokreta *Hrišćanska zajednica* štampao odlomke iz *Protokola* u tekstu „Krvave osnove ili Protokoli sionskih mudraca“ (broj 2-3, mart 1926. godine, str 6–9).⁵¹ Iste godine, časopis je objavio i odlomke iz nemačkog pamfleta iz 19. veka „Vjerozakonsko učenje Talmuda ili ogledalo čivutskog poštenja“, koje je u Srbiji prvi put preveo i objavio Vasa Pelagić 1879. godine. Pored toga, bogomoljci koji su održavali bliske veze sa srpskom emigracijom u SAD predstavili su srpskoj javnosti do tada nepoznate antisemitske ideje američkog industrijalca i antisemite Henrija Forda. Njegova zapažanja su bila i objavljena 1927. godine, od strane *Hrišćanske zajednice* pod nazivom „Neprijatelji hrišćanstva po Henriju Fordu“, u kom su socijalizam i slobodno zidarstvo navedeni kao dva „najmilija čeda jevrejska“ (br 1-2, januar, 1927, str 7).⁵²

Uticaj Protokola sionskih mudraca na antisemitizam na prostoru Srbije od Drugog svetskog rata do danas

---

⁴⁸ Laslo Sekelj, *Antisemitizam u Jugoslaviji (1918–1945)* u *Revija za sociologiju*, Vol.11, br 3/4, 1981, str, 185.

⁴⁹J. Butmi – M. Tomić, *Krvave osnove ili Protokoli Sionskih mudraca*, Split-Sibenik, 1929, str. 2–5.

⁵⁰Patrioticus, *Ko potkopava čovečanstvo. Pakleni plan osvojenja sveta koji izvode judeo-masoni*, Beograd, 1934, str. 3–4.

⁵¹Jovan Byford, Ogleđi br 6, *Potiskivanje i poricanje antisemitizma. Sećanje na vladiku Nikolaja Velimirovića u savremenoj srpskoj pravoslavnoj kulturi*, Beograd, 2005, str. 172.

⁵²Isto, 172.

Za vreme nacističke okupacije tokom Drugog svetskog rata, na teritoriji Srbije desio se Holokaust velikih razmera⁵³. Organizovana je snažna antijevrejska i antimasonska propaganda, koja je trajala praktično tokom cele okupacije a čiji je vrhunac intenziteta postignut u vreme održavanja Velike antimasonske izložbe u Beogradu 1941. godine⁵⁴. Propagandni rat protiv Jevreja je nastavljen objavljivanjem brošura i članaka, poput brošure Milorada Mojića *Srpski narod u kandžama Jevreja*, u kojoj je pisano o antimasonske izložbi i brošuri *Jevreji u Srbiji* Lazara Prokića. Jedan od najistaknutijih antijevrejskih i antimasonskih pisaca u Srbiji bio je Dimitrije Ljotić⁵⁵. U periodu od kraja 1939. i u prvoj polovini 1940. godine Ljotić je održao seriju javnih antisemitskih predavanja koja su kasnije objavljena pod naslovom „Drama savremenog čovečanstva“. Bio je ubeđeni antisemita, na čiji je razvoj antisemitskih uverenja bio primetan uticaj *Protokola*. Optužio je Jevreje za sve političke i ekonomske krize u međuratnom periodu, boljševičku revoluciju, dolazak Hitlera na vlast.⁵⁶ Tvrdio je da su se Jevreji i masoni udružili protiv ideje o „novoj Evropi“ koja bi trebalo da počiva na nacionalnom i hrišćanskom principu slaleški uređenih društava i da bude nosilac „antijevrejskih, antimasonskih, antiboljševičkih i antidemokratskih osnova“.⁵⁷ Dimitrije Ljotić je svoje antisemitske stavove retko iskazivao pre nego što je sa svojim političkim istomišljenicima osnovao „Zbor“ ali je u narednom periodu i tokom čitavog perioda okupacije širio svoj mit o Jevrejima i masonima, kao neprijateljima u zaveri protiv naroda i države.⁵⁸ On je *Protokole* smatrao „planom svetske drame“ koja se odvijala upravo u vreme Drugog svetskog rata. Prema Ljotićevom verovanju jevrejska zavera bila je toliko moćna da je „čak i samog Hitlera uhvatila u svoju mrežu“.⁵⁹ Takođe, Ljotić je razvijao i tezu da su *Protokoli* plan koji „sadrži postepene uslove koje treba ostvariti da bi jevrejstvo postupno i

---

⁵³О Holokaustu na prostoru Srbije više u : Венцеслав Глишић, *Терор и злочини нацистичке Немачке у Србији 1941–1944*, Београд, 1970; Мухарем Кресо, *Нјемачка окупациона управа у Београду 1941–1944*, Београд, 1979; Јаša Романo, *Јевреји Југославије 1941-1945*, Београд, 1980; Валтер Маношек, *Холокауст и Србији: војна окупациона политика и уништавање Јевреја 1941–1942. године*, Београд, 2007; Јован Ђулибрк, *Историографија Холокауста у Југославији*, Београд, 2011; Милан Ристовић, *Југословенски Јевреји у бекству од холокауста 1941–1945*, Београд, 2016.

⁵⁴О овоме више у : Александар Стојановић и Дејан Зец, „Јазбина из које су потекла сва зла и све веће несреће“: антисемитска и антимасонска пропаганда на страницама колаборационистичке штампе у Србији 1941–1944, у *Колаборационистичка штампа у Србији : 1941–1944*, Београд, 2015, стр. 255–287; Маријана Мраовић, *Од сурове стварности до алтернативне реалности: пропаганда владе Милана Недића 1941–1944*, Београд, 2019, 303–326.

⁵⁵О овоме више у Александар Стојановић, *Идеје, политички пројекти и пракса владе Милана Недића*, Београд 2015; Василије Драгосављевић, *Идеолошки утицаји европског фашизма на југословенске интегралистичке покрете радикалне деснице у међуратном периоду (1921–1941)*: докторска дисертација, Београд, 2017.

⁵⁶ Aleksandar Stojanović, *The Jew as the National Enemy and Eternal Evil. Anti Semitic Propaganda in Serbia under Nazi Occupation (1941-1944)*, rad u štampi.

⁵⁷ Darko Gavrilović, *Mit o neprijatelju. Antisemitizam Dimitrija Ljotića*, Београд, 2018, стр. 154.

⁵⁸Isto, 54.

⁵⁹Isto 114.

otvoreno vladalo svetom“. Optužio je Jevreje da su izazvali Drugi svetski rat sa ciljem da unište čitavu jednu civilizaciju u nameri da zavladaju svetom.⁶⁰ U tekstu „Drame savremenog čovečanstva“, ali i drugim Ljotićevim antisemitskim istupima krajem tridesetih godina i tokom okupacije Srbije, više je nego uočljiv direktan uticaj *Protokola sionskih mudraca*.

Nakon Drugog svetskog rata na prostoru današnje Srbije usledio je dug period u kome nije bilo objavljivanja značajnijih antisemitskih spisa a time ni novih verzija *Protokola sionskih mudraca*. Povodom izlaska iz štampe knjige pod naslovom *Tajanstveni svet masona* (1984), autora Mihajla Popovskog, u kojoj su preštampani delovi *Protokola* usledila je državna zabrana štampanja ove knjige. Nakon raspada SFR Jugoslavije i početka ratova 1990ih u klimi ideološke i društvene konfuzije, rastakanja starog sistema i ključanja ekstremnih političkih ideja, *Protokoli sionskih mudraca* objavljivani su, što u odlomcima što integralno, veliki broj puta. Iako je negativni uticaj *Protokola* bio evidentan, jedini put kada su državne vlasti u tadašnjoj SR Jugoslaviji odreagovala opasnost koju širi ova knjiga bilo je 1994. godine, kada su se određeni delovi ovog pamfleta našli u radikalskom listu *Velika Srbija*. Tom prilikom je policija zaplenila ceo tiraž lista.⁶¹ Izuzev ovog slučaja, *Protokoli* su se štampali i prodavali sasvim slobodno.⁶² Posmatrajući u celini, gotovo je nemoguće ući u trag tačnom broju novih izdanja i reizdanja *Protokola*, ali se sa sigurnošću može reći da je od 1990–1995.godine bilo registrovano bar 12 različitih izdanja, a od 1995. bar novih 8 izdanja.⁶³ U beogradskim knjižarama se i danas mogu naći primerci novijih izdanja knjige *Protokoli sionskih mudraca*; a 2001. godine objavljeno je novo reizdanje *Protokola* sa obimnim predgovorom i pratećom studijom antisemitskog karaktera, što je izazvalo burne reakcije javnosti.

Najpoznatiji po objavljivanju antisemitske literature i brošura o *Protokolima* u vremenu nakon raspada Jugoslavije bio je Ratibor Đurđević⁶⁴. On je bio prvi čovek izdavačke

---

⁶⁰Isto, 121–122.

⁶¹<https://www.vreme.com/cms/view.php?id=280612&print=yes> pristupljeno 11. 8. 2020.

⁶²Ponovo su štampani Protokoli 1994. godine, prema izdanju iz 1941; Izdavačka kuća *Ihtus – Hrišćanska knjiga*, u vlasništvu Ratibora M. Đurđevića je objavila više izdanja *Protokola sionskih mudraca* i knjiga slične tematike o zaverama Jevreja. Prevođeni su Karl Bergmajster (*Zavera nad zaverama: Protokoli sionskih mudraca pred sudom u Bernu 1934–1935*, Beograd 1999. i 2002. godine), Džon Krejg Skot (Vlada u senci: *Protokoli sionskih mudraca i zlodela judeo-masona: Posvećeno svim ljudima dobre volje*, Beograd 1999) i drugi. Tu su i dela domaćih autora, poput Dragomira Tomića, koji je objavio knjigu pod nazivom *Protokoli sionskih mudraca. Novi svetski poredak*.

⁶³<http://www.nin.co.rs/2001-08/02/19117.html> pristupljeno 9.8.2020; Izdavačke kuće koje su objavljivale *Protokole* ponekad su izostavljale sam naziv ovog antisemitskog spisa iz naslova svojih izdanja. Tako je na pr. 2013. godine u Beogradu u izdanju izdavačke kuće Alma objavljen prevod *Protokola* sa predgovorom Lazara Prokića (reprint izdanja iz okupiranog Beograda 1941. Godine) pod naslovom *Ko su oni?*

⁶⁴Ratibor Đurđević (1915-2011) Pre Drugog svetskog rata bio je član Bogomoljačkog pokreta; Radio je kao sekretar Hrišćanske zajednice mladih ljudi (YMCA). Do 1943. godine bio je angažovan u Nacionalnoj službi rada generala Milana Nedića. Godine 1950. godine prelazi u Ameriku gde ostaje do 1992. godine kada se vraća

kuće „Ihtus – Hrišćanska knjiga“, koja se istakla antisemitskim izdavaštvom i koja je objavila preko 130 originalnih antisemitskih dela i prevoda antisemitske literature sa drugih jezika. Đurđević je iskreno verovao u istinitost *Protokola* i druge teorije zavera, ističući u svojim mnogobrojnim spisima ovakva uverenja (kao na primer da su *Protokoli* „dokument o judejskoj podlosti, podrivačkoj zaveri, beskrupuloznosti i đavolskom štetočinstvu“⁶⁵). Slično mišljenje je imao i protorej dr Žarko Gavrilović, koji je u predgovoru jednog izdanja *Protokole* definisao kao „antihrišćansku i antihristovsku knjigu, koja zagovara krv, nasilje, rušenje, bunt protiv Boga i čoveka“.⁶⁶Pored izdavačke kuće *Ihtus*, *Klub nacionalnih knjiga Velvet* je takođe bio poznat po svom antisemitskom izdavaštvu

Po povratku iz SAD,devedesetih godina Ratibor Đurević započinje snažnu kampanju borbe protiv „Judejaca“ (deo Jevreja koje smatra odgovornim za sva zlodela sveta).Održavao je veliki broj predavanja sa prepunim salama, propagirajući teze da su Jevreji sami stvorili „mit o Holokaustu“i da su preuveličavali broj nastradalih Jevreja u Drugom svetskom ratu. Jednom prilikom je u Skadarliji u Beogradu,u kući Đure Jakšića, promovisana knjiga profesora Živojina Simića – *Sвето писмо – jevrejsko ogledalo* (u izdanju kuće *Ihtus*).Predgovor u ovoj knjizi pod nazivom „Judejci neprijatelji čovečanstva“ napisao je Đurđević. Ceo skup je blagoslovio Žarko Gavrilović. Publiku su mahom činili mladi ljudi, koji su zajedno sa predavačima razvijali dodatnu mržnju prema Jevrejima. To je bio samo jedan u nizu ovakvih skupova koji, nažalost, nisu nailazili na veće osude.⁶⁷

Ratibor Đurđević zajedno sa svojim ideološkim saborcima izvršio je ogroman uticaj na drastično širenje antisemitskih ideja u srpskom javnom mnjenju. Pored objavljivanja više izdanja *Protokola sionskih mudraca* on je, i u gotovo svim ostalim knjigama koje je objavio po povratku iz emigracije iznosio niz najoštrijih i najmalicioznijih optužbi na račun Jevreja, koje su sve bile zasnovane na njegovom dubokom ubedenju o istinitosti *Protokola* i postojanju jevrejske zavere. Takva aktivnost, nažalost, odvijala se u veoma traumatičnim godinama, obeleženim ratovima, političkim ekstremizmom, ekonomskim krizama i hiperinflacijom, neprestanim govorom mržnje u medijima. U takvim uslovima antisemitske aktivnosti Đurđevića i njegovih istomišljenika dobijale su veliki medijski prostor a povremeno su bile instrumentalizovane i u dnevno-političke svrhe.

---

u Beograd. Detaljnije o Ratiboru Đurđeviću i njegovom antisemitskom radu, u radu Aleksandra Stojanovića u ovom zborniku.

⁶⁵Ратибор М. Ђурђевић, *nav.delo*. 45.

⁶⁶Ратибор М. Ђурђевић, *nav. delo*. 14. uvodna tumačenja koja je napisao protorej dr Žarko Gavrilović.

⁶⁷<https://www.vreme.com/cms/view.php?id=280612&print=yes> pristupljeno 11.8. 2020.

Za vreme vlasti Slobodana Miloševića, postojalo je snažno verovanje u navodnu antisrpsku zaveru skovanu iz ruku Jevreja, kada su se na državnoj televiziji i drugim uticajnim medijima otvoreno vređali Jevreji, masoni i drugi, kao glavni krivci za sve probleme srpskog naroda. Antisemitizam je oživeo i u nekim političkim i religijskim krugovima. Reč je sa jedne strane o tzv. „novoj levici i desnici“ (JUL, Radikali) i o ljotićeuskim, nedićeuskim i kleronacionalističkim pokretima. Svoje teorije su širili kako na TV programu (TV Palma, Velika Srbija), tako i u časopisima (Logos, Pravoslavlje⁶⁸). Tako je, na primer, u br. 16 za 1994. godine, Šešeljeva *Velika Srbija* objavila *Protokole sionskih mudraca*, dok su se na *TV Palmi* Jevreji optuživali kao „ubice i zločinci“.⁶⁹ Negativna propaganda protiv Jevreja doživela je vrhunac tokom NATO bombardovanja Jugoslavije 1999. godine, kada su Jevreji u administraciji predsednika SAD Bila Klintonu optuženi za planiranje bombardovanja.

Dolaskom demokratskih vlasti početkom 21. veka situacija se poboljšala, ali je bilo neohodno i više od jedne decenije, kako bi se počelo sa zabranjivanjem antisemitskih sadržaja i organizacija koje su propagirale nacističke ideje. Aca Singer, predsednika Saveza jevrejskih opština Jugoslavije i Srbije, isticao je da su sa prvim naznakama demokratije pojedinci smatrali da je sve dozvoljeno, „pa i otvoreno propagiranje antisemitizma“.⁷⁰

Antisemitizam u Srbiji se nažalost nije ograničio samo na skupove, rasprave i preteće slogane ispisane na zidovima. Svoj najveći proboj do širokih masa imao je preko ekstremnih organizacija, poput *Obraza*, koje su činili mahom mladi ljudi zavedeni, porod ostalog, i antisemitskim idejama. Nije ni malo slučajno što se već pomenuti Ratibor Đurđević našao među osnivačima ovog pokreta – mladi članovi *Obraza* videli su u njemu svog gurua i oslovljavali ga sa „čika Rajko“. Prema istraživanju Centra za proučavanje alternativa 2003. godine, čak 9% građana Srbije se otvoreno izjasnilo da su antisemiti, dok je 31% ostalo neodlučno. Ova poražavajuća statistika govori da je i tada, više od pola veka od kraja Drugog svetskog rata na prostoru Srbije, antisemitizam bio rasprostranjeniji nego što su mnogi smatrali.⁷¹

---

⁶⁸ U *Logosu*, časopisu studenata Bogoslovskog fakulteta SPC, tvrdilo se da postoji „planetarna jevrejska zavera protiv hrišćanskog pravoslavlja, posebno protiv srpskog naroda i Rusije“ U jednom broju *Pravoslavlja* za 1994, član *Srpske narodne obnove* proglašava Jevreje „narodom najgorim i vrijednim prezrenja“. Nakon objavljivanja teksta *Jevreji ponovo razapinju Hrista*, urednik ovog lista je smenjen. –Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, *O čemu crkva (ne) može da se pita. SPC, država i društvo u Srbiji (2000–2005)*, Beograd, 2005, str. 23–24.

⁶⁹Isto, 23.

⁷⁰https://www.b92.net/info/vesti/pregled_stampe.php?yyyy=2005&mm=03&dd=23&nav_id=164958 pristupljen o 20.8.2020.

⁷¹https://www.b92.net/info/vesti/pregled_stampe.php?yyyy=2005&mm=03&dd=23&nav_id=164958 pristupljen o 12.8.2020.

U intelektualnim/konstruktivnim raspravama na temu da li *Protokole sionskih mudraca* treba zabraniti zajedno sa ostalom antisemitskom literaturom, postojala su takođe podeljena mišljenja. Jedno mišljenje je bilo, da bi *Protokole* trebalo zabraniti, jer propagiranjem teorije o jevrejskoj zaveri za osvajanje sveta podstiču antisemitska osećanja i aktivnosti. Sa druge strane, hrvatski istoričar profesor Golštajn smatrao je da bi, konkretno u Hrvatskoj, gde su *Protokoli* štampani, ali nisu bili popularni, pritisak da se *Protokoli* zabrane mogao izazvati neželjeni efekat – „jačanje desne radikalne scene“, što bi, kako je smatrao, bilo kontraproduktivno.⁷²

Zbog narastajućeg antisemitizma u društvu, Savez jevrejskih opština Jugoslavije je nekoliko puta upućivao prijavu Okružnom javnom tužilaštvu u Beogradu, između ostalog i protiv izdavačke kuće *Centar* za „izazivanje verske i nacionalne mržnje“, međutim, ta prijava je odbačena.⁷³ Savez jevrejskih opština je u nekoliko navrata zahtevao zabranu antisemitskih knjiga, ali te inicijative do danas nisu urodile plodom. Protiv Ratibora Đurđevića podnošeno je nekoliko prijava, međutim, sud ga je proglasio nesposobnim za učešće u sudskom procesu zbog starosti, iako je on i dalje nastavio da izdaje antisemitsku literaturu.⁷⁴

Savez jevrejskih opština Srbije je 2007. godine uputio protest zbog izlaganja i prodaje na Beogradskom sajmu knjiga *Protokola sionskih mudraca* u izdanju izdavačke kuće *Ihtus – Hrišćanska knjiga*. Ironija je da je na tom Beogradskom sajmu knjiga bila obeležavana 20-godišnjica smrti italijanskog pisca Prima Levija, Jevrejina i žrtve Holokausta, o kome je pisao u svojim delima.

Osim šarenolike literature koja propagira antisemitizam i borbu protiv Jevreja, svakodnevno su dostupni i internet sajtovi koji šire ovakve poruke⁷⁵. Na ne malom bruju njih mogu se pronaći sadržaji *Protokola sionskih mudraca* sa komentarima uz uvodne napomene koje otkrivaju antisemitska uverenja urednika. Kako publikovanje ove knjige nije zabranjeno

⁷² <https://www.slobodnaevropa.org/a/843705.html> pristupljeno 12.8.2020.

⁷³ <http://www.politika.co.rs/sr/clanak/155335/%D0%9A%D1%83%D0%BB%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0/%D0%9A%D1%9A%D0%B8%D0%B3%D0%B5-%D0%BD%D0%B0-%D0%BB%D0%BE%D1%88%D0%B5%D0%BC-%D0%B3%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%83#> pristupljeno 9.8.2020.

⁷⁴ Predmet broj Ki-19/03, Više javno tužilaštvo u Beogradu – Krivična prijava protiv dr Ratibora Đ. – autora knjige *Protokoli sionskih mudraca* sa nadnaslovom *Tekst, objašnjenja i tumačenja sa hrišćanskog i nacionalističkog gledišta*, i Žarka Gavrilovića – autora predgovora *Uvodna razmatranja i podaci*. Ovaj sudski postupak je prekinut 1992. Godine; Predmet broj Ki- 727/01, pred Višim sudom u Beogradu

Protiv prof. Đorđa Katića, autora predgovora knjige *Protokoli skupova sionskih mudraca*, sa podnaslovom *Pakleni plan osvajanja sveta koji izvode judeo-masoni* i KIZ Centar. Postupak je pokrenut 2001. godine, a obustavljen sudskom odlukom 2003. godine.

https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2005&mm=02&dd=24&nav_category=12&nav_id=162978 , pristupljeno 8.8.2020.

⁷⁵ Vidi npr: <https://www.zbor.rs/dr-ratibor-m-urdjevic-tekst-objasnjenja-i-tumacenja-knjige-protokoli-sionskih-mudraca/> ; <https://astrofon21.rs/protokoli-sionskih-mudraca/> ; <http://drugastranaistorije.in.rs/?p=961> pristupljeno 29.8.2020.

niti kažnjivo, posetioци ovih sajtova su u mogućnosti da čitaju najrazličitije interpretacije sadržaja *Protokola*, koje su autori tih sajtova kontekstualizovali i smestili u današnje vreme, ne bi li time potvrdili svoja antisemitska uverenja. Čitaoci tih teorija bi trebalo da uvide umešanost Jevreja u sve svere društva i da, kako na jednom internet portalu navodi „danas svako ko pročita novine, pogleda poslednje vesti na televiziji i okrene se malo oko sebe, može i sam sasvim jasno videti koliko istine ima u njima“ (prim. *Protokolima*, prim.aut). Iako je teško zamisliti da se mogu pronaći oni koji trebaju da poveruju u sadržaj *Protokola*, oni zaista i postoje.

U borbu protiv nevidljivog neprijatelja u vidu društvenog antisemitizma su pored Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, još 24 organizacije uputile javni apel osuđujući, kako je rečeno, legalizaciju tog antisemitskog pamfleta. Prilikom jednog obraćanja, advokat Saveza jevrejskih opština, Nebojša Samardžić istakao je da do tada nije izrečena nijedna presuda zbog širenja antisemitizma u Srbiji, navodeći da „zakon ni ne poznaje antisemitizam, već se sudski postupci mogu pokretati samo na osnovu zakonske zabrane širenja nacionalne, verske i rasne mržnje i netrpeljivosti“. Savez jevrejskih opština je slao zvanični predlog Vladi Srbije da se zabrana antisemitizma i negiranje postojanja Holokausta uvrsti u Krivični zakonik Srbije, kao što je već bio slučaj u većini zemalja Evropske Unije ali ni to nije do danas postignuto.⁷⁶

Protokoli sionskih mudraca se ističu kao jedan od najmalicioznijih falsifikata u istoriji. Istovremeno oni su najtiražniji i globalno najznačajniji antisemitski spis čija aktuelnost i štetno dejstvo nažalost traju i danas. U antisemitskim krugovima, *Protokoli* su odigrali ključnu ulogu u opravdavanju Holokausta, a mnogi današnji poricatelji stradanja Jevreja u Drugom svetskom ratu takođe veruju u istinitost tvrdnji iznetih u ovom delu. Možemo zaključiti da je posle završetka Drugog svetskog rata, svet većinski zauzeo mišljenje da su *Protokoli*, kako je istakao britanski istoričar Norman Kon, „surovo napisan komad reakcionarne besmislice“. Držeći se ovog mišljenja, antisemitizam kao pojam je proteran iz legitimnih rasprava političkom korektnošću. To nipošto ne znači da je on uništen ili nestao već samo da se još jednom uspešno transformisao i prilagodio novim političkim kontekstima. Koliko je ovo tačno svedoči popularnost *Protokola sionskih mudraca* u većini islamskih zemalja kao i u krugovima ljubitelja teorija zavere na prostoru bivše Jugoslavije ali i širom sveta.

---

⁷⁶https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2005&mm=02&dd=24&nav_category=12&nav_id=162978pr istupljeno 19.8.2020.

Na prostoru Srbije *Protokoli* su izvršili ogroman direktan uticaj na najznačajnije nosioce antisemitske ideje i stvaraoce antisemitskih sadržaja, od vladike Nikolaja Velimirovića i Dimitrija Ljotića još u godinama pre Drugog svetskog rata do Ratibora Đurđevića i njegovih saboraca iz zabranjenog pokreta *Obraz* u prvim decenijama ovog veka. To nas dovodi do pitanja zbog čega je sadržaj *Protokola* nepodesan za veći broj zemalja Evrope, do te mere da budu zabranjeni za štampu i prodaju, a u Srbiji se mogu pronaći u slobodnoj prodaji? Da li je neophodno da antisemitiski pritisak ekstremističkih organizacija ponovo oživi kako bi se ovim pitanjima pozabavili i mediji i državne vlasti? Na prostoru Srbije kultura sećanja je problematična, relativizacija Holokausta snažna a revizionistički stavovi koji urušavaju istorijsku sliku o Jevrejima u Srbiji sve glasniji. Slobodna cirkulacija *Protokola sionskih mudraca* među čitalačkom publikom, kao i njihova široka dostupnost u bibliotekama i na internetu, u takvim okolnostima predstavljaju potencijalni izvor novih ekstremizama, antisemitskih aktivnosti i širenja decenijama starih zabluda i teorija zavera na generacije koje se tek rađaju.

Summary: The paper analyses global and local impacts of the Protocols of the Elders of Zion, probably the most influential and wide-spread antisemitic narrative in the world. First Serbian/Croatian translations of this pamphlet were published in 1920s and they shaped the antisemitic accusations of political extreme-right wing throughout interwar period and were heavily exploited during the antisemitic propaganda campaign in Serbia under Nazi occupation 1941–1944. Theory of supposed Jewish conspiracy against Christianity (and to rule the world) became a corner stone of many extreme-right political narratives, including the ones of Dimitrije Ljotić and his associates from Zbor movement. Although practically banned during the communist rule in Yugoslavia, the Protocols remained a concealed source of anti-Semitism and conspiracy theory, waiting to be resurrected. After the fall of communist regime in Yugoslavia and during the 1990s wars numerous new editions of Protocols have been published in Serbia, some of them enhanced by editors' comments and other antisemitic writings joined to the original text. They inspired a new wave of anti-Semitism in Serbia by showcasing Clinton's administration's policies toward Serbia and Serbs as the direct consequence of the Protocols and supposed Jewish conspiracy. This papers also deals with actions of Jewish community in Serbia and its legal struggle to prevent the publishing of antisemitic narratives.

Keywords: Protocols of Elders of Zion, Jews, Anti-Semitism, Conspiracy Theories, Forgery